

Visszapillantás, rálátás és tanulságok.

Tódor Erika Mária beszélget Balázs Lajossal

Balázs Lajos néprajzkutató, egyetemi docens 1939. december 22-én született Bukarestben. Pályafutását 1965-ben kezdte, románánárként a balánbányai Általános Iskolában (1965–1968), majd két évig (1966–1968) a csíkszentsimoni Általános Iskola igazgatója volt. 1973–1980 között a Megyei Pionír tanács elnöke, majd 1989–2000 között a csíkszeredai Márton Áron Elméleti Líceum román tanára. 2001-től a csíkszeredai Sapientia EMTE egyetemi docense, a román–angol szak alapítója, tanszékvezetője, 2008-tól pedig a Gazdaság- és Humántudományok Kar kancellárja.

A 2009 elején készült beszélgetésben dr. Balázs Lajost életfilozófiájáról, kutatói hitvallásáról, az egyetemalapításról és tanári munkájának tapasztalatairól kérdeztem.

Születésnap közeledtével az emberek általában visszapillantanak a múltra, és tervezik a jövőt. Ha életed azon történéseit, eseményeit kellene kiemelned, amelyekre a legbüszkébb vagy, melyek lennének ezek?

Ez a születésnap – a 70-ik – nem olyan, mint a többi: sorsfordító érzéseket és gondolatokat gerjeszt bennem, és ezek kérdéseidre adott válaszaimban is valószínű, megjelennek. A múltra való visszatekintés és a jövőtervezés arányai ebben a korban bizony már megváltoznak. Az elvégzett munka, eltöltött idő számbavételét illeti meg az elsőbbség, a tervezés becsvágyát egyre inkább a „Ha” szavacska kételye, halványodó sugara előzi meg, tompítván azt. Inkább látom magamat ama földművesnek, aki megrakott szénásszekerével naphaladatkor csendesen hazafele tart, mintsem pirkadatkor rétre induló kaszás legénynek, aki vert és fent kaszával suhintja a megkezdetlen harmatos fűvet...

A megrakott szekérre, hogy a hasonlatnál maradjak, egészében büszke vagyok, anélkül, hogy öntelt lennék, hiszen lehetne nagyobb is. Büszke vagyok azért, mert az, amit felraktam szekeremre, és behordtam csűrömbé – ebben a tudomány nálamnál nagyobb értői is megerősítenek – nos, abból sem letagadnom, sem eldobnom, sem szégyellnem nem kell semmit. Csendesen, hűséggel és kitartással végzett munkásságom, megvalósításaim mindenhol nyomot hagytak ott, ahova szántam. És ez annak ellenére

is így van, hogy tanárságom, kutató-, tudományos munkám, lendületem mintegy hatvan százaléká az előző rendszerre esett.

Nehéz kiemelnem, bár egyet is, amire a legbüszkébb lennék, hisz néprajzkutatói szemléletem, az anyagi létben nem dúskáló gyermek- meg ifjúkorom arra intettek, hogy a kicsit is meg kell becsülni, hogy a kicsi tartja fenn, szerez érvényt és viszonyítási alapot a nagynak. Éppen ezért, mindent összevetve, hadd szemléltessem „globális” büszkeségemet egy apró epizóddal. 2000-ben történt, hogy Nyíregyházára voltam hivatalos előadást tartani egy tanári szakközösség nyári szemináriumán. A debreceni állomáson szálltam át az oda tartó vonatra: vasárnap délután volt, a vonaton kevés utas, így kényelmesen olvashattam a *Székelyföld* legfrissebb számát. A velem szemben ülő padra egy szakállas fiatalember ült le. Egy bizonyos idő után azt kérdezi, hol vásároltam a *Székelyföldet*. Csíkszeredában, volt a tömör válaszom. És ez elég volt arra, hogy szóra szó jöjjön. Kiderült, hogy útitársam fizika szakot végzett Budapesten, találkozásunk idején pedig első éves hallgató volt a Debreceni Tudományegyetem néprajz szakán. Kedvenc kutatási területe felől kérdeztem. Magamról, székely emberhez illően, kérdezetlenül nem szóltam egy szót sem. Viszont két apróságához megjegyzést fűztem. Mire ő egy adott pillanatban félbe szakított és teljes határozottsággal kijelentette, „Maga Balázs Lajos! Mind a három könyvét és több tanulmányát olvastam még budapesti éveimben.” Életem legszebb elismerésének, díjának tartom eme spontán „lelepleződésemet”. Erről nem írtak az újságok, nem készültek fényképek, nem is tűnik szenzációnak, be sem írhatom az önéletrajzomba, mégis erre vagyok a legbüszkébb. Meg arra is, hogy könyveim, a szokásmonográfiák valamennyi magyar bölcsészkaron kötelező olvasmánnyá lettek, sőt arról is van tudomásom, hogy vizsgatételként szerepelnek.

Önéletrajzodat olvasva azt láttam, hogy nagyon sokféle és sokszínű szerepet töltöttél be, vállaltál fel. Milyen szerepekben érezted magad a legjobban?

A Bukaresti Tudományegyetem Bölcsészkarán igazából egy szerepre készültem: a tanári szerepre, amit az egyetemi évek teltevel egyre komolyabban vettem, és egyre összetettebb szakmai, társadalmi rendszerben láttam. Ebben büntetett sorsom – kulák gyermekként az egyetemre csak négy évvel később felvételizhettem – előnyömmre fordult: tapasztaltabb és céltudatosabb voltam, mint társaim. Ötöd éves koromban a *Viața Studențească* diáklap által készített interjú ama kérdésére, hogy mit szándékozom csinálni az életben, egyedüli magyarként a román szakon teljes elkötelezettséggel,

és bevallom, romantikus hévvel válaszoltam, hogy népem szolgálatában látom életem értelmét. Kétségtelen, hogy hitvallásom nem állt messze az akkori idők szocialista embereszmény típusától. Ám én nem úgy gondoltam, ahogyan ők, és erre eddigi életem, szolgálatom, botlásaim, gyengeségeim, naivitásaim a bizonyíték. Én mindent szakmai feladatként és küldetésként fogtam fel és végeztem. Csak ezzel tudom magyarázni azt, hogy tanári képesítéssel összefüggő „sokszínű szerepek”-et bíztak rám, olyanokat, ahol nem a politikai színvállás játszott döntő súllyal kiválasztásomban, ám másképpen gondolkodásomért politikai szankciót varrtak kétszer is a nyakamba. Tehát voltam tanár, iskolaigazgató, megyei művelődésügyi főfelügyelő, megyei pionírszervezet elnöke, külpolitikai lektor, egyetemet, pontosabban a román–angol szakot, illetve humán tanszéket alapító és vezető pedagógus. Tudom, hogy minden hasonlat sántít, de néha, a visszatekintő önértékeléseim idején nem egyszer Círénei Simonnak látom magam, aki szántóvetőként végezte a maga munkáját, viszont egy adott helyen és helyzetben arra kényszerítették, hogy vinné egy darabot a Megváltó keresztjét. Mindezekkel párhuzamosan doktoráltam, sokáig titokban, aztán szabadon gyűjtöttem, könyveket írtam, tanulmányokat közöltem, egyetemi docensi címet szereztem, szakmai és tudományos elismerésekben részesültem.

Két munkaterületen (majdnem elfelejtem igen fontos kérdésem) éreztem és érzem nagyon jól magam: a pionírszervezet (ezt annak ellenére vallom, hogy a fordulat után divatba jött a polcra kapaszkodók körében a korábbi vezető beosztásokat az életrajzból kihagyni) és az egyetemi tanszék vezetése. Két oknál fogva: tanárként a legnagyobb szakmai kihívást, leleményességet kívánt, örömet és sikerélményt nyújtott mind a kettő. De azért is, mert mind a két környezetben kiváló oktatókkal, emberekkel is volt lehetőségem együtt gondolkodni, dolgozni, küzdeni, értéket teremteni. Azt csak az akkor is és azóta is semmittevők mondják, hogy a pionírszervezet „üveggyűjtő” szervezet volt. Én megláttam benne a szülőföld iránti nevelés nagy, sokszínű és romantikus lehetőségét. És ezt megértettem a kollegáimmal, a pedagógusok sokaságával. Boldog lennék, de igazából szomorú vagyok, hogy a cserkészlet árnyéka sem tud lenni annak a sokféle rendezvénynek, amit mi kezdeményeztünk sajtóosan a megye magyar és sajtóosan a román gyermekei számára.

A születés, a házasság, a halál, az emberi sorsfordulók szokásvilágának, az átmeneti rítusok átfogó leírása fűződik a nevedhez. Hogyan fogalmaznád meg saját életfilozófiádat?

Nagy elégtétel számomra, és ezt is egy különleges, rejtett, nem publikus díjnak tekintem, az idézettségem, amit az egyetemi szakmai beszámolóhoz kellett elkészíteni. Nem tagadom, örültem, amikor láttam, hogy tanulmányok, könyvek végén a könyvészetben szerepel a nevem. De soha nem jegyeztem le ezeket. Összegyűjtésük tehát nem volt kicsi munka: Csíkszeredától Kolozsváron át Budapestig kerestem a „gyanúsítható” könyvtárakat, feltételezett forrásokat. Közel száz munkában találtam könyveimből, tanulmányaimból kölcsönzött idézeteket, hivatkozásokat. Hogy ennyi kicsi-e vagy sok, nem tudom eldönteni, de azt igen, hogy mindaz, amit a néprajztudomány terén letettem az asztalra, bekerült az összmagyar szellemi körforgásba, és él, és hat.

Az életfilozófiám egyben a szakmai filozófiám is, a kettőt nem tudom egymástól elválasztani. Noha életfilozófiám és életvitelem között bizonyára nincs mindig összhang, hiszen esendő, naponta legalább hétszer vétkező keresztény ember vagyok. Szakmai filozófiámat tisztábbnak látom: teljesítménycentrikusnak lenni, elkötelezett értelmiséginek lenni, akinek a diploma nem pusztá státuszt jelent, hanem hivatást és küldetést. És persze, mindezeket nem deklamálni, hanem valóra váltani: felelősen kezdeményezni, dolgozni, cselekedni csakis azon a területen, amihez értesz, amit te magad közvetlen megismertél, amire a szakmának, társadalomnak szüksége van, ami a megismerést szolgálja. Tanítani! Akkor is, ha nem kérnek rá. A tudományban, de a tanszéki munkában sem tudom elfogadni, metaforikusan szólva, a gereblyézést. A felszínességet. Ez egyértelműen rontja a hozzád tartozó egyén és közösség közhangulatát, biztonságérzetét, az egyén és közösség társadalmi, szakmai hitelét. Itt jegyzem meg, hogy szakmai filozófiám része az egyesek által félreértett szigorom is.

Kutatói munkádat összfényben nézve, mit gondolsz, milyen új megközelítéseket, gondolatokat fogalmaztál meg?

Ma egyértelműen vallom, hogy minden kutatási témához fel kell tudatoson nőni. Ennek titka pedig a saját kutatási metodológia kidolgozásában, a nagyon alapos és folyton gyarapított tárgyi ismeretben rejlik. Abban is, hogy határozd meg a kutatási terület eszmei, szakmai, földrajzi, környezeti stb. határait. Ezekkel összefüggésben jelöltem ki a magam számára az egyetlen kutatási helyet, ezen belül azt a célt, hogy minél szélesebb társadalmi palettán vizsgáljam az emberi sorsfordulókkal összefüggő bármilyen jelenséget. Ennek folytán eljutottam oda, hogy több mint

300 kultúrahordozóval/adatközlővel folytattam az évek során visszavisszatérő, mind mélyebbre hatoló adatgyűjtést. Úgy is fogalmazhatnék, hogy a gyűjtő-kutató munkának mindig a nehezebb oldalára álltam. Új megközelítésnek tekintem azt is, hogy a már-már fetisizált van gennep-i átmeneti rítusmodell több elvi és elméleti vonatkozását újraértelmeztem, a csíkszentdomokosi szokáskultúra alapján új rítustípusokat határoztam meg, melyek gazdagabbá és mélyebbé tették az átvezető rítusokról alkotott képünket. Újíttam azzal is, hogy az átmeneti szokások lélektani hátterének feltárására is tettem kísérletet. Mindezekre csakis azért kerülhetett sor, mert vertikális kutatást végeztem, mert nem rettentem vissza eme munkastílus gyors eredményt egyáltalán nem hozó törvényszerűségétől. Ha megmaradok a felszín kutatásánál, könyveim száma ma akár kétszerezese is lehetne a jelenlegihez képest anélkül, hogy szakmai-eszmei összességben gyarapodtak volna. Hadd tegyem hozzá azt is, hogy egyedüli vagyok a magyar néprajzkutatásban, aki az emberi élet sorsfordulóit ugyanazzal a módszerrel, illetve felfogással, ugyanazon településen belül tárta fel.

Egyik interjúban a szüleid intését idézed, „hogy magadtól is láss meg valamit, ne mindig más mondja meg neked, mi a teendőd.” Azt hiszem, ezt az intést nagyon komolyan vetted, ugyanis életed bármelyik korszakát nézzük, párhuzamosan legalább két típusú tevékenységre is összpontosítottál, a kutatói munkád mindenik szakaszban jelen volt. Így vállaltál fel egy nagyon fontos feladatot, az egyetemépítést, nevezetesen egy új szak létrehozását. Mesélj az egyetemalapítás első időszakáról!

Hadd szóljak előbb szüleim eme intelméről, ami ellen gyermekként titokban (próbáltam volna nyíltan!) nem egyszer duzzogtam, később pedig felfedeztem benne életem belső energiahordozóját, aminek köszönhetően elértem azt, amit ma értékesnek tartok elmúlt éveimből. Ők ezt az intelmet a maguk társadalmi pragmatizmusa szempontjából fogalmazták meg számomra, és kérték számon, amíg nekem is életelvémmé vált. A paraszti és kispolgári társadalomban, melyben egyedüli értékmérő tényező a fizikai munka volt, ki nem állhatták, ha a gyermek semmittevással töltötte az idejét. Az „unatkozom”, „nem szeretem”, „nincs kedvem” fogalmak száműzöttek voltak gyakorlatunkból. Ezt az intelmet – hagyatékot váltottam át a magam számára, és helyeztem értelmiségi létcélom központi elvei közé. A „magadtól is láss meg valamit” parancsot tehát egyetemista koromban már tudatosan magam fogalmaztam magamnak, mert nem állhattam, ha életemet csak egy

keskeny sávon tengetem. Ezt a felismerést nagyban segítette/érlelte jó értelemben a bukaresti egyetemi közhangulat, Mihai Pop professzor melletti inaskodásom, nem kevésbé az erdélyi magyar oktatási, művelődési, kutatási intézményrendszer csaknem teljes hiánya. Fiatal tanárként már úgy láttam, hogy hitványság és erkölcsstelen, ha az erdélyi magyar társadalom egészében egy értelmiségi csak a diploma szűkszávú minősítését látja megvalósíthatónak. Lehet, hogy kevesebb is elég lett volna meglátásra. Ennek ellenére nem tartom magam heroikus alkatnak, nem szónokoltam elveim mellett. Cselekedtem. Semmit nem utasítottam vissza, ha abban megláttam bár egy halovány hasznot, amit a népszolgálat javára fordíthatok.

Nos, így gondolkodtam és tettem akkor is, amikor 2000 júliusában, alig kezdő nyugdíjasként dr. Tonk Sándor professzor felkérésére habozás nélkül *igent* mondtam. A román–angol szak megalakításáról lévén szó a Sapientíán, a néhai professzor azt kérdezte, egy vagy két év alatt tudnám megszervezni. Egy év alatt! – vágtam rá azon nyomban –, hiszen ez stratégiai kérdés az erdélyi magyar oktatás, sajátosan a székelyföldi román nyelvoktatás számára – mondtam. Ha azzal kezdem, hogy az milyen nehéz, hogy miért nem lehet ezt nálunk megcsinálni, bizonyára ebben az interjúban ez a kérdés nem hangzana el.

Nem részletezem, csak pontozom talán a szak, aztán a tanszék szervezésének, munkába való állításának, működtetésének, „üzemi karban tartásának” sok-sok vetületét. Számomra nagy-nagy szakmai kihívás volt. Egyszerre számoltam a siker és a kudarc esélyével. A „magadtól is láss meg valamit” elv többszörösen sarokba szorított.

Ki kellett dolgozni a szak oktatási koncepcióját, küldetési filozófiáját, amely alapját képezze egy sajátos román nyelvtanári képzés stratégiájának, a Székelyföld számára. Az a tanterv nem lehetett azonos az országban működő többi román–angol szak tantervével, és mégis meg kellett feleljen az oktatási főhatóságok elvárásainak. Meg kellett értetni, meg kellett magyarázni a bukarestieknek a *miérteket*, a másságot. Meg kellett keresni eme sajátos helyzetet elfogadó, felvállaló egyetemi oktatókat, professzorokat, docenseket kellett találni, akik Csíkszeredába ingáznak, vagyis oda, ahol a mi szakmánkban 2001-ig hírmagjuk sem volt, akik jóhiszeműen tudtak azonosulni céljainkkal, elképzeléseinkkel. Túl kellett haladnunk mind a román, mind a magyar részről ellenünk és személyem ellen indított támadásokon. Meg kellett találni a helybéli, környékbéli azon fiatal pedagógusokat, akik egyetemi karriert vállalnak, akik arra érdemesek is, illetve az állásvizsgák

sokaságát kellett szervezni szándékuk és az egyetemi elvárások egyeztetésére. Van, aki közülük már megszerezte a doktorátusi címet, mások pedig közel állnak ehhez. Így alakult és alakul ki a tanszék főállású oktatói gárdája, amely képlékenysége ellenére is garancia a folytonosság fenntartására. Aztán szembesültünk az első államvizsga rituáléjával, nagy-nagy izgalommal. És ez azóta is tart immár 4 éve. Utolsónak az akkreditáció, vagyis az életrealitásunk képessége bizonyításának tekervényes, szövevényes folyamatát, szavakban ki nem fejezhető ideg- és időölő tünetét említem.

Mindezek személyemre vonatkozó következményei közül kettőt emelek ki: az egyik az elégtétel, hogy a Szenátus előtt is megerősített vállalásomnak eleget tudtam tenni. Mert olyan testület állott mögöttem, és ebbe beleszámítom a nem főállású professzorokat, docenseket is, aki szerepét komolyan vette. A másik pedig az, hogy 2008-ig pihenő szabadságon csak formálisan voltam. Engem ki lehet nevetni, hátam mögött lehet szűrős megjegyzéseket fogalmazni, de ha újra kellene csináljam, akkor sem tudnék másképpen viszonyulni sem a felvállalt feladathoz, sem az adott szó morális súlyához.

Hogyan látod a szak jövőjét?

A szak létrehozatala nagy társadalmi, oktatáspolitikai szükségletre válaszolt. Ezek közül első helyen a már krónikussá vált romantánárhány áll. Ezt bölcsen felmérte a Sapientia Alapítvány, a kuratórium, a szándék megvalósítására pedig engem szemeltek ki. A szándékkal teljes mértékben azonosultam. Ahogyan a szak múltja, a jövője is sok kisebb-nagyobb tényezőn fog múlni. A szak szándékával, céljával való azonosulást továbbra is fontos szubjektív tényezőnek tekintem. A gazdasági válság, a magyarországi finanszírozás labilitása, a román kormány támogatásának késlekedése, a feltételrendszerek bonyolítása sok kellemetlen szigorítást eredményezhetnek. Kivédésükre egyetlen eszközt látok: a felmutatható teljesítményt, amit óraadói viszonyulással semmiképpen nem lehet elérni. A diákcentrikus oktatás és nevelés, a diákcentrikus tudományos munka biztosíthatják a szak egyéni és közösségi létbiztonságát, távlatát. Érzelmi érvekre ma nem hivatkozhatunk, érzelmi ügyintézésre ugyan nem számíthatunk.

Tanári pályád során sokféle tapasztalatot szerezteél a román nyelv és néprajz oktatásában. Tapasztalataidra alapozva, milyen szerinted a jó tanár? És a jó diák?

Nem szeretnék szakállas példabeszédet mondani. Ezért magam titkaiból árulok el néhányat.

Jó tanár az, akinek van tanári hitvallása, vannak példaképei, és ezeket úgy szövi be munkájába, hogy a diák szinte észre se vegye. Olyan legyen, mint az élesztő a kenyérben, vagy úgy hasson, mint a jól választott orvosság. Hitvallásomat, a „magadtól is láss meg valamit” parancsát egyformán alkalmaztam a tanításban, a diákokkal végzett tudományos munkában, de az én különutas kutatói munkámban is. Példaképeim mind szerény emberek. Olyanok, akik válságos időkben képesek voltak meglátni valamit: Kőmives Kelemen, aki nem roppant össze, képes volt a leomlott falakat többször is újraépíteni, de a dolgok rejtélyeit is fürkészni. Aztán Mikes Kelemen az ő hűségével és hitével, hogy az elvégzett munka nem hiábavaló, hogy a Képzelt Néne sem fogja leveleit elégetni, hogy valami hasznuk csak lesz. (Csak zárójelben említem, hogy első két könyvemet olyan korban írtam meg, amikor már semmi esély nem volt megjelentetésükre, amikor közeli barátaim, nálamnál fiatalabb elv- és szakmai barátaim azt mondták, nem érdemes dolgozni.) Példaképem Noé is, aki a pusztító esőzés idején sem vesztette el a fejét, hajójára mindenből felmentett, mert tudta, hogy a víz vissza fog húzódní, utána pedig az életet újra kell kezdeni. Mókás pedagógusi hitvallásom csak ráadás: hittem abban, hogy a falra hányt borsó is egyszor kivirágzik.

Milyen iskolát képzelnél el utódaid számára?

Olyat, ami után tanárságom kezdetétől sóvárgok, és el nem érhettem. A tudatosan felvállalt, valóban teljesítménycentrikus iskolát. Azt olvastam valahol, hogy az iskola, a maga szerkezetében, működési rendszerében, értékrendűségében eszményi társadalom lehetne. Olyan társadalom, amelyben egyetlen „politika” érvényesüljön: a tisztességes munka, vagyis a tanulás és teljesítmény politikája, egyetlen erkölcsi értékrend jusson szóhoz: a tanulás és tudás becsülete. Tanár és diák ez irányba kooperáljon, ezek mentén fogjon össze és szerezzen érvényt az iskola belső demokratikus rendjének. Az iskola és a politikai hatalom kössön szerződést egymással, melynek alapját a fenti politikai elvek és erkölcsi rend képezze. Ezzel szemben a fenntartáshoz szükséges javakat az iskola teljesítménye függvényében garantáltan kaphassa meg. Az én utópiám a jelenlegi állapotoknak határozott tagadása.